

Συντελικές περιφραστικές και αντιγεγονοτικές δομές: δεδομένα από μικρασιατικές διαλέκτους

Συμεών Τσολακίδης, Δήμητρα Μελισσαροπούλου & Αγγελική Ράλλη
Πανεπιστήμιο Πατρών

1. Εισαγωγή

Η μελέτη της μορφής και της λειτουργίας των συντελικών περιφραστικών δομών, οι οποίες περιλαμβάνουν τον Παρακειμένο, τον Υπερσυντέλικο και το Συντελεσμένο Μέλλοντα με όρους παραδοσιακής γραμματικής, εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο σε επίπεδο μακρο-ποικιλότητας, όσο και σε επίπεδο μικρο-ποικιλότητας. Η Νέα Ελληνική ειδικά εμφανίζει αξιοσημείωτη ποικιλία στην πραγμάτωση των συγκεκριμένων δομών οι οποίες δεν έχουν τύχει ακόμη εξαντλητικής μελέτης (δες όμως Mirambel 1964· Ράλλη κ.ά. 2007· Melissaropoulou et al. 2013). Για παράδειγμα, ενώ στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) οι συντελικές περιφραστικές δομές έχουν τη μορφή *έχω/είχα/θα έχω*+*άκλιτος ρηματικός τύπος*, π.χ. *έχω/είχα/θα έχω γράψει*, για την πραγμάτωση των Παρακειμένου, Υπερσυντέλικου και Συντελεσμένου Μέλλοντα αντίστοιχα, οι διαλεκτικές ποικιλίες διαφοροποιούνται σημαντικά καθώς δεν εμφανίζουν τη συγκεκριμένη δομή παρά μόνο σχετικά πρόσφατα και στην πλειοψηφία των περιπτώσεων πιθανότατα κατ' επίδραση της ΚΝΕ. Ωστόσο, εμφανίζουν μία αντίστοιχη του Παρακειμένου β' της ΚΝΕ, όπου τα βοηθητικά ΕΙΜΑΙ και ΕΧΩ συνδυάζονται με τη μετοχή του παθητικού Παρακειμένου σε *-μενος*. Τα χαρακτηριστικά συμφωνίας της μετοχής με το υποκείμενο του ΕΙΜΑΙ ή το αντικείμενο του ΕΧΩ υπόκεινται σε δια-διαλεκτική διαφοροποίηση (Ράλλη κ.ά. 2007: 364). Η εστίαση στην πραγμάτωση των συγκεκριμένων δομών στις μικρασιατικές διαλέκτους αποκτά ένα επιπλέον ενδιαφέρον, καθώς *-εύλογα*- η διαφοροποίηση αυτών των διαλεκτικών ποικιλιών μπορεί να διερευνηθεί (και) ως αποτέλεσμα εξωγλωσσικών παραγόντων, και πιο συγκεκριμένα υπό το πρίσμα της έντονης και μακρόχρονης επαφής των διαλέκτων του Πόντου, της Καππαδοκίας και της Σίλλης με την Τουρκική (βλ. ενδεικτικά Dawkins 1916· Janse 2009· Drettas 1997). Επιπλέον, πέρα από το ζήτημα της γλωσσικής επαφής, οι δομές αυτές θα εξεταστούν εντασσόμενες σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις βασικές παραδοχές διαγλωσσικά σχετικά με τη λειτουργία και τη χρήση του Υπερσυντέλικου, όσο και τη σχέση της κατηγορίας του Υπερσυντέλικου με άλλες τροπικές δομές στις συγκεκριμένες διαλέκτους.

Με βάση τα παραπάνω, τα ζητήματα που τίθενται προς διερεύνηση στο πλαίσιο της συγκεκριμένης συμβολής είναι: (α) κατά πόσο οι συντελικές¹ περιφραστικές δομές στις υπό εξέταση διαλέκτους, και ιδιαίτερα ο Παρακειμένος β', αποτελούν ρηματική περίφραση και όχι απλώς ρηματική φράση, (β) κατά πόσο εκείνη η δομή που γενικά στις παραδοσιακές περιγραφές των τριών υπό εξέταση διαλέκτων περιγράφεται ως «Υπερσυντέλικος», είναι όντως Υπερσυντέλικος με διαγλωσσικά κριτήρια και πώς συνδέεται με τις αντίστοιχες αντιγεγονοτικές δομές των τριών διαλέκτων, (γ) σε ποιο βαθμό οι υπό εξέταση δομές είναι αποτέλεσμα ενδογλωσσικών και σε ποιον βαθμό εξωγλωσσικών εξελίξεων.

Τα δεδομένα μας προέρχονται από τις διαθέσιμες γραπτές πηγές που έχουν συλλεγεί στο πλαίσιο του προγράμματος Θαλής AMiGre «Πόντος, Καππαδοκία, Αϊβαλί: στα χνάρια της Μικρασιατικής Ελληνικής» (<http://amigre.cs.teiath.gr/el/index.php>).

¹ Λόγω περιορισμών στην έκταση, δεν θα μελετήσουμε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας το Συντελεσμένο Μέλλοντα, μια από τις εν πολλοίς 'παραμελημένες' ρηματικές δομές (βλ. ενδεικτικά τη σχετικά σύντομη αναφορά σε αυτόν σε εργασίες όπως αυτή της Ψάλτου-Joycey (2012: 34-35) και την απουσία ιδιαίτερης ενότητας για τον νεοελληνικό συντελεσμένο μέλλοντα σε μια μονογραφία όπως αυτή της Μόζερ (2009). Παρόλα αυτά, η διερεύνηση της συγκεκριμένης ρηματικής δομής τόσο σε επίπεδο ΚΝΕ όσο και σε επίπεδο διαλέκτων είναι μέσα στις προθέσεις μας για μελλοντική έρευνα.

Η συγκεκριμένη εργασία είναι οργανωμένη ως εξής: στη δεύτερη ενότητα, παρουσιάζονται οι βασικές παραδοχές σχετικά με τη μορφή και τη λειτουργία των συντελικών περιφραστικών δομών. Στην τρίτη ενότητα, συζητούνται ο Παρακείμενος β' καθώς και ο Υπερσυντέλικος και η σχέση του με τις αντιγεγονοτικές δομές. Στην τέταρτη ενότητα διερευνάται η λειτουργία της δομής *Παρατατικός+(άκλιτο) 3 ενικό Παρατατικού του ΕΙΜΑΙ*. Η εργασία κλείνει με τη σύνοψη των βασικών συμπερασμάτων και την παράθεση της σχετικής βιβλιογραφίας.

2. Βασικές παραδοχές

Είναι γνωστή στη σύγχρονη γλωσσολογική έρευνα η διχογνωμία σχετικά με το αν οι δομές που είναι γνωστές ως «Παρακείμενος β'» αποτελούν ρηματικές περιφράσεις ή απλώς (ρηματικές) φράσεις. Η Μόζερ βασισμένη στην έννοια της πρωτοτυπικότητας και στο πλαίσιο της θεωρίας της γραμματικοποίησης, υποστηρίζει, εστιάζοντας στη σημασία και την κατανομή των συγκεκριμένων δομών, ότι οι τελευταίες δεν μπορούν να ενταχθούν στο νεοελληνικό ρηματικό σύστημα ως ένα «δεύτερο» είδος Παρακειμένου (βλ. Moser 1988: 120-124' Μόζερ 2009: 113-116). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη Μόζερ, ο χαμηλός βαθμός γραμματικοποίησης προκύπτει από το γεγονός ότι στον Παρακείμενο β' η συνοχή των στοιχείων είναι σχετικά μικρή, ενώ σε σημασιολογικό επίπεδο, τουλάχιστον στην περίπτωση της περίφρασης του *ΕΙΜΑΙ+μετοχή μεσοπαθητικού Παρακειμένου*, δηλώνεται απλώς μια κατάσταση, και όχι κάτι που είναι αποτέλεσμα της ενέργειας που δηλώνει το ρήμα. Από την άλλη πλευρά, ο Βελούδης (2010: 318-336) θεωρεί ότι η μετοχή του μεσοπαθητικού Παρακειμένου είναι ρηματικός σχηματισμός που μεταξύ άλλων δηλώνει το αποτέλεσμα και σπάνια ουσιαστικοποιείται, ενώ μπορεί να συνδυαστεί και με το πρόθημα *para-*, όπως και οι ρηματικοί τύποι. Έτσι, σε συνδυασμό με τα βοηθητικά ρήματα ΕΧΩ και ΕΙΜΑΙ σχηματίζει ρηματικές περιφράσεις που είναι συγγενικές μεταξύ τους και αποτελούν περιφράσεις Παρακειμένου, επειδή εκφράζουν γενικότερα το αποτέλεσμα που παράγει μια περίπτωση.

Σύμφωνα με το Βελούδη, μια βασική ομοιότητα μεταξύ των Παρακειμένων α' και β' είναι ότι και οι δύο σχολιάζουν το περιεχόμενο των αντίστοιχων αοριστικών τύπων, για παράδειγμα, οι περιφράσεις *έχω χτίσει, έχω χτιστεί, έχω χτισμένο, είμαι χτισμένος* «σχολιάζουν» τα *έχτισε* και *χτίστηκε*, παρουσιάζοντας κάτι ως ένα δεδομένο -στην περίπτωση του Παρακειμένου α'- ή ως αποτέλεσμα -στην περίπτωση του Παρακειμένου β'- ενός συντελεσμένου περιστατικού που δηλώνεται από τον Αόριστο. Ο συγκεκριμένος ισχυρισμός ευθυγραμμίζεται με την διαγλωσσική παραδοχή ότι ο Παρακείμενος χρησιμοποιείται συχνά για την αναφορά σε μια πληροφορία που δεν είναι καινούργια, σε αντίθεση με τον Αόριστο, που προτιμάται για να εισαγάγει κάτι για το οποίο αναφέρεται για πρώτη φορά, δηλαδή για μια πληροφορία καινούργια για τον συνομιλητή (Inoue 1979: 586' Hedin 1987: 86' Βελούδης 2010: 303).

Αναφορικά με τον Υπερσυντέλικο, φαίνεται ότι σε διαγλωσσικό επίπεδο η γενικότερη τάση είναι οι Υπερσυντέλικοι να γίνονται αντιληπτοί ως παρελθοντικοί και συντελικοί χρόνοι και, παρά το ότι συνήθως αναμένεται η εμφάνισή τους σε εκείνες τις γλώσσες όπου υπάρχει και Αόριστος και Παρακείμενος, σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να υπάρχει Υπερσυντέλικος, ενώ ο Παρακείμενος να έχει χαθεί, ή μπορεί να εμφανιστεί Υπερσυντέλικος χωρίς όμως να εμφανιστεί στη συνέχεια και Παρακείμενος (βλ. Dahl & Velupillai 2013). Μπορεί, σε ορισμένες περιπτώσεις ένα από τα χαρακτηριστικά του Υπερσυντέλικου να είναι η σύνδεση με ένα μη κοντινό παρελθόν, αλλά αυτό δεν είναι απαραίτητο τουλάχιστον με βάση τα δεδομένα που μας παρέχει ο Dahl (1985: 145-146). Επιπλέον, σύμφωνα με τον ίδιο, μια αρκετά συχνή χρήση του Υπερσυντέλικου είναι σε αντιγεγονοτικές δομές, κάτι που επιβεβαιώνεται και από τη διαχρονία της ελληνικής (ομοίως). Όπως επισημαίνει η Ψάλτου-Joycey (2012: 32), ο Υπερσυντέλικος διαγλωσσικά λειτουργεί ως ανασκοπικός (retrospective) χρόνος για να δηλώσει το προτερόχρονο στο παρελθόν (past-in-the-past) ή/και για να δηλώσει την τρέχουσα συνάφεια στο παρελθόν (past perfect) χωρίς οι δύο αυτές λειτουργίες να δηλώνονται αναγκαστικά με διαφορετικά μορφολογικά μέσα στις περισσότερες γλώσσες.

Ειδικότερα, όσον αφορά τη διαχρονία της ελληνικής ξέρουμε ότι ο Υπερσυντέλικος ουσιαστικά προήλθε από αντιγεγονοτικές δομές. Δηλαδή είναι γνωστό ότι το *EIXA+απαρέμφατο*² κατά την πρώιμη Μεσαιωνική Ελληνική έχει κυρίως αντιγεγονοτική λειτουργία (Markopoulos 2009: 101-103), όπως φαίνεται στο (1):

- (1) κ(αι) εἰ μὴ θεία πρόνοια ἐβοήθησεν ..., εἶχαν³ ἀλλήλ[ου]ς ἀναιλῖν
 ‘και αν δε βοηθούσε η Θεία Πρόνοια, θα εἶχαν αλληλοσκοτωθεί’.
 (*Papyri greci et latini*, vol. V.1, 71 (6ος αι.) Vitelli et al. 1918)

Αρχικά, η συγκεκριμένη δομή χρησιμοποιούνταν μόνο σε αποδόσεις υποθετικών λόγων και στη συνέχεια επεκτάθηκε και σε υποθετικές προτάσεις, όπως φαίνεται στο παράδειγμα που ακολουθεί:

- (2) ἐκεῖνοι ἂν σε εἶχαν εὐρεῖ, Συρίαν οὐκ ἐθώρεις
 ‘εκείνοι αν σε εἶχαν βρει, δε θα ἐβλεπες τη Συρία’
 (*Διγενής Ακρίτας*, παραλλαγή Εσκοριάλ 141 (11ος-12ος αι.) Αλεξίου 1985)

Μετά την επέκταση αυτή, το *EIXA* ήταν *τροπικά αρμονικό* (modally harmonic) με τον υποθετικό σύνδεσμο, κάτι που σημαίνει ότι υπήρχε πλεοναστικότητα ως προς τη δήλωση της αντιγεγονοτικότητας. Αυτό οδήγησε σε μια επανάλυση που συνίστατο στην ανακατανομή της τροπικής (δυνητικής) σημασίας, η οποία συγκεντρώθηκε στον υποθετικό σύνδεσμο, ενώ το *EIXA+απαρέμφατο* έγινε αντιληπτό ως ένα είδος «χρονικής» κατηγορίας του ρήματος (Χατζιδάκις 1905: 602· Μπαζούκης 2003: 9-10). Σύμφωνα με τον Markopoulos (2009: 157), στην επανάλυση έπαιξε ρόλο και η επίδραση των περιφράσεων του *EIXA+παθητική μετοχή*, που χρησιμοποιούνταν με λειτουργία Υπερσυντέλικου. Τελικά, στις υποθετικές προτάσεις η απαρεμφατική περίφραση άρχισε σταδιακά να ερμηνεύεται (και) ως υποθετικός Υπερσυντέλικος στη βάση της αντίληψης ότι δηλώνει έναν υποθετικό, διπλά παρελθοντικό τύπο, που αναφέρεται σε κάτι που έπρεπε να έχει συμβεί πριν από αυτό που δηλώνεται στην απόδοση (Χατζιδάκις 1905: 601-609· Ψάλτης 1918: 44-52· Μπαζούκης 2003: 55). Έχει ιδιαίτερη σημασία εδώ να υπογραμμίσουμε ότι οι νεοελληνικές διάλεκτοι μας προσφέρουν πληθώρα ενδείξεων σχετικά με το ότι η διαδικασία που οδήγησε στην εμφάνιση του νεοελληνικού Υπερσυντέλικου α’ δεν προχώρησε στον ίδιο βαθμό σε όλες τις περιοχές. Έτσι, σε ορισμένες νεοελληνικές διαλέκτους οι περιφράσεις με το *EIXA* μαρτυρούνται μόνο με τροπική λειτουργία και όχι με λειτουργία Υπερσυντέλικου:⁴

- (3) *Αυλωνάρι και Κονίστρες Εύβοιας*
 να μην είχα βρεθού
 ‘ας μην είχα βρεθεί’

Τέλος, η διερεύνηση των συντελικών περιφραστικών δομών στις μικρασιατικές νεοελληνικές διαλέκτους της Καππαδοκίας, του Πόντου και της Σίλλης δεν συνεπάγεται οπωσδήποτε και την παραδοχή από την πλευρά μας ότι η παρατηρούμενη γλωσσική διαφοροποίηση ανάγεται μόνο στην επαφή με την Τουρκική (βλ. Poplack & Levey 2009: 397-398). Πρόσφατες μελέτες στον χώρο της γλωσσικής επαφής τονίζουν ότι μόνο η συνδυασμένη διερεύνηση τόσο των ενδογλωσσικών όσο και των εξωγλωσσικών παραγόντων μπορεί να δώσει επαρκείς και πλήρεις ερμηνείες στα φαινόμενα γλωσσικής αλλαγής (βλ. Heine & Kuteva 2006, 2010· Matras 2010· Thomason 2010· Azucena 2013).

² Οι συντομογραφίες που χρησιμοποιούνται για το γλωσσικό υπομνηματισμό στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας έχουν ως εξής: 1=α’ Πρόσωπο, 3=γ’ Πρόσωπο, ΑΚΛ=Ακλιτο, ΑΟΡ=Αόριστος, ΑΠΡΦ.=Απαρέμφατο, ΕΝ=Ενικός, ΕΞΕΛ=Εξέλιξη, ΕΡ=Ερώτηση, ΠΑΡΕ=Παρελθοντικό, ΠΑΡΕΒΟΗΘ=Παρελθοντικό βοηθητικό, ΠΛ=Πληθυντικός, ΠΡΤ=Παρατατικός, ΥΠΟΤ.=Υποτακτική.

³ Σε κάθε παράδειγμα είναι υπογραμμισμένοι οι υπό εξέταση ρηματικοί τύποι.

⁴ Βλ. αναλυτικότερα Τσολακίδης (2011).

3. Συντελικές περιφραστικές δομές στις μικρασιατικές διαλέκτους

Όπως αναφέρθηκε ήδη στην εισαγωγή οι συντελικές περιφραστικές δομές στις μικρασιατικές διαλέκτους του Πόντου, της Καππαδοκίας και της Σίλλης πραγματώνονται με τον συνδυασμό των βοηθητικών ΕΙΜΑΙ και ΕΧΩ με τη μετοχή του παθητικού Παρακειμένου σε *-μενος*. Ενδεικτικά είναι τα παραδείγματα που ακολουθούν:

(4) *Πόντος*

- α. έχω γραμμένον το γράμμα
- β. είμαι νεγκασμένος
'έχω κουραστεί'
- γ. είπα τον τα όσα είχα σχεδιασμένα
'του είπα όσα είχα σχεδιασμένα'
- δ. δύο μήνες εμπροστά τ'οσπίτ'έτον τελειωμένον
'το σπίτι είχε τελειώσει δύο μήνες πρωύτερα'
- ε. Εσύ όνταν θα έρχεσαι , εγώ θα έχω τελειωμένον τη δουλειά μ
- στ. Πριν να κούζ'ο πετεινόν, εγώ θα είμαι σκωμένος και φορεμένος
'Πριν λαλήσει ο πετεινός, εγώ θα έχω σηκωθεί και ντυθεί'

(Οικονομίδης 1958: 285-286· Αθανασιάδης 1977: 81)

(5) *Καππαδοκία*

- α. ντο μικρό τράνσεν γκαι σο ξέρι τ είξεν φορεμένο ένα λαχτυλίδα
'ο μικρότερος είδε ότι στο χέρι της είχε φορεμένο ένα δαχτυλίδι'
- β. τράνσανε' θύρα είναι καπαντιμένο
'κοίταζαν' η πόρτα ήταν κλεισμένη'
- γ. ντο γκοτζάν ντο ναίκα έπε κι "άμε με φοβάσαι. Ντο πατισάχ πε κι 'ισύ έχασες ένα φσαχ' πε". Ντο κορίξ πήε ντο πατισάχ, άνοιξε ντα χαρτιά, ντο πατισάχ έπε κι "ισύ είεις ένα φσαχ χανημένο"
'η γριά γυναίκα είπε: «πήγαινε, μη φοβάσαι. Στον βασιλιά πες 'εσύ έχασες ένα παιδί' πες». Το κορίτσι πήγε στον βασιλιά, άνοιξε τα χαρτιά, στον βασιλιά είπε: «εσύ έχεις ένα παιδί χαμένο»'

(Dawkins 1916: 442· Κεσίσογλου 1951: 138)

(6) *Σίλλη*

- α. είδεις τα μι κλεψημένα;
'το είχες κλέψει;'
- β. έχου του ριμένου
'το έχω ρίξει'

(Dawkins 1916: 61· Κωστάκης 1968: 80)

3.1 Παρακείμενος

Αναφορικά με τη λειτουργία του Παρακειμένου, οι Ράλλη κ.ά. (2007: 363-364) επισημαίνουν ότι οι νεοελληνικές διάλεκτοι δεν εμφανίζουν ομοιογενή εικόνα όσον αφορά το μορφολογικό χαρακτήρα του Παρακειμένου β'. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι ορισμένες διάλεκτοι, π.χ. Λεσβιακά, Αϊβαλιώτικα, Λιβισιανά, Χιώτικα, διαθέτουν τον παρακείμενο β' ως μέρος του μορφολογικού τους συστήματος, ενώ σε άλλες, π.χ. Κριμαιοαζοφικά, η συγκεκριμένη δομή βρίσκεται σε στάδιο «προχωρημένης υποχώρησης». Διερευνώντας τον χαρακτήρα της συγκεκριμένης δομής στις υπό

εξέταση μικρασιατικές διαλέκτους αντιπροσωπευτικά δεδομένα αντλούμε κυρίως⁵ για την περίπτωση της Καππαδοκικής. Εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι το παράδειγμα (5γ) της Καππαδοκικής που επαναλαμβάνεται εδώ για ευκολία:

- (5) γ. ντο γκοτζάν ντο ναίκα έπε κι “άμε με φοβάσαι. Ντο πατισάχ πε κι ‘ισύ έχασες ένα φῶαχ’ πε”. Ντο κορίῥ πήε ντο πατισάχ, άνοιξε ντα χαρτιά, ντο πατισάχ έπε κι “ισύ έεις ένα φῶαχ χανημένο”

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα, το *ισύ έχασες ένα φῶαχ’* δηλώνει το συντελεσμένο περιστατικό της απώλειας ενός παιδιού, ενώ με το *ισύ έεις ένα φῶαχ χανημένο* δηλώνεται το δεδομένο το οποίο έχει προκύψει από το συντελεσμένο περιστατικό και το οποίο θα ανασύρει μέσα από το σύμπαν της συνομιλίας της με τον βασιλιά πατέρα του χαμένου παιδιού η πρωταγωνίστρια του παραμυθιού, η οποία στη συνέχεια θα ξεκινήσει προς αναζήτηση του παιδιού και θα περάσει διάφορες περιπέτειες μέχρι να το βρει. Η διαφοροποίηση μεταξύ Αορίστου και Παρακειμένου φαίνεται σε κειμενικό επίπεδο από το γεγονός ότι αρχικά ο αφηγητής του παραμυθιού χρησιμοποιεί το *αοριστικό έχασες* όταν αναφέρεται στη γιαγιά που καθοδηγεί την κοπέλα αναφορικά με το πώς να φερθεί και τι να πει κατά τη συνάντησή της με τον βασιλιά, και στη συνέχεια ο ίδιος αφηγητής χρησιμοποιεί το παρακειμενικό *έεις χανημένον*. Είναι λογικό ότι με τη χρήση διαφορετικών ρηματικών τύπων ο αφηγητής αποσκοπεί στο να δηλώσει κάτι διαφορετικό, και θεωρούμε ότι αυτό το διαφορετικό είναι το σημαντικό για την τρέχουσα επικοινωνιακή περίσταση, το δεδομένο που αναδύεται μέσα από το σύμπαν της συνομιλίας ως μια σημαντική, γνωστή και στους δύο συνομιλητές πληροφορία.

Τα διαλεκτικά δεδομένα, όπως ερμηνεύονται εδώ, ευθυγραμμίζονται απόλυτα με την άποψη του Βελούδη (2010: 47) για τον νεοελληνικό Παρακειμένο α’, ο οποίος «επικαλείται μια συντελεσμένη πραγματικότητα μάλλον παρά την περιγράφει [...] αναπέμπει σε επίκαιρες πραγματικότητες ήδη παρούσες στο ‘σύμπαν της συνομιλίας’ στον κόσμο δηλαδή [...] που το κείμενο έχει εντωμεταξύ δημιουργήσει», «κοιτάζει μέσα στη σφαίρα συνομιλίας και ανασύρει τις πραγματικότητες εκείνες που έχουν ‘τρέχον ενδιαφέρον’ (current relevance)». Στην περίπτωση μας ήδη στο κείμενο του παραμυθιού έχει δημιουργηθεί ένας κόσμος όπου ο βασιλιάς έχει χάσει το παιδί του και με τον Παρακειμένο γίνεται αναφορά σε αυτήν ακριβώς τη συντελεσμένη πραγματικότητα που ανασύρεται μέσα από τη σφαίρα της συνομιλίας καθώς έχει σημαντικό τρέχον ενδιαφέρον για τους δύο συνομιλητές (κοπέλα, βασιλιάς).

Επιπλέον, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι με τον Παρακειμένο δηλώνεται μια πληροφορία που δεν είναι πια καινούργια ούτε για την κοπέλα ούτε φυσικά για τον βασιλιά, ενώ με τον Αόριστο η γριά παρουσιάζει την πληροφορία ως καινούργια στην κοπέλα. Τα δεδομένα μας λοιπόν από την Καππαδοκική καταδεικνύουν ότι οι συγκεκριμένοι ρηματικοί τύποι επιτελούν τη λειτουργία του Παρακειμένου, αποτελούν δηλαδή όντως συντελικές περιφραστικές δομές, καθώς ευθυγραμμίζονται με ένα βασικό χαρακτηριστικό του Παρακειμένου, την ισχυρή τάση να αναφέρεται διαγλωσσικά σε μια πληροφορία που δεν είναι καινούργια, σε αντίθεση με τον Αόριστο, ο οποίος προτιμάται για να εισάγει κάτι για το οποίο αναφέρεται για πρώτη φορά, δηλαδή για μια πληροφορία καινούργια για τον συνομιλητή (Inoue 1979· Hedin 1987· Βελούδης 2010).

3.2 Υπερσυντέλικος

Περνώντας τώρα στις συντελικές περιφραστικές δομές του Υπερσυντέλικου, στην Ποντιακή το τυπικό περιβάλλον χρήσης των δομών *EIXA+απαρέμφατο* φαίνεται στο παράδειγμα που ακολουθεί:

⁵ Για τις άλλες δύο υπό εξέταση διαλέκτους τα διαθέσιμα δεδομένα μας δεν είναι εξίσου σαφή. Για το λόγο αυτό η συζήτηση στην παρούσα ενότητα περιορίζεται στην Καππαδοκική.

- (7) αν είχες ερθεάναι, ν'ελεπάμε σε
'αν είχες έρθει, θα σε βλέπαμε'

(Παπαδόπουλος 1955: 40-41·
Οικονομίδης 1958: 285-286· Mackridge 1999: 27)

Οι περιφράσεις με το EIXA από τις οποίες προέκυψε ο νεοελληνικός Υπερσυντέλικος μαρτυρούνται μόνο με τροπική λειτουργία και σε διάφορες άλλες νεοελληνικές διαλέκτους (βλ. και ενότητα 2). Εξαιρετικό ενδιαφέρον εμφανίζουν και οι αντίστοιχες δομές από τη Σίλλη:

- (8) Ότσι ἔν μη ήρτις, γω είχα μη να να'ρτου
'αν δεν ερχόσουν εσύ, δε θα'ρχόμουν ούτ'εγώ'

(Κωστάκης 1968: 110)

Στο παραπάνω παράδειγμα από τη Σίλλη φαίνεται η χρήση της δομής *EIXA+(να+υποτακτική)* για την οποία γνωρίζουμε ότι προέκυψε από το *EIXA+απαρέμφοτο*, όταν το *απαρέμφοτο* αντικαταστάθηκε από το *ίνα+υποτακτική*.⁶ Ο Κωστάκης (1968: 110) παραθέτει το συγκεκριμένο παράδειγμα μαζί με άλλα στα οποία, όπως θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω, χρησιμοποιούνται δομές που οφείλονται (και) σε τουρκική επίδραση. Αν, βέβαια, λάβουμε υπόψη μας ότι στο μοναδικό παράδειγμα που διαθέτουμε, το (8), η συγκεκριμένη δομή εμφανίζεται σε περιβάλλον με άρνηση, τότε θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι στο συγκεκριμένο παράδειγμα έχουμε απλώς τη διατήρηση μιας παλαιότερης δομής, δεδομένου ότι, όπως παρατηρούν οι Bybee, Perkins & Pagliuca (1994: 237), τα περιβάλλοντα με άρνηση τείνουν να είναι γλωσσικά συντηρητικά. Διαφαίνεται ότι η παλαιότερη αυτή αντιγεγονοτική δομή συνυπήρχε με μία άλλη που προέκυψε από την περαιτέρω γραμματικοποίηση του EIXA NA με μια εξέλιξη όπως αυτή που φαίνεται στο σχήμα 1:

<p>EIṢE (κλιτό) NA+υποτακτική → EIṢE (άκλιτο) NA+υποτακτική → EIṢ (άκλιτο) NA+υποτακτική → EIṢ (άκλιτο) NA ως ανεξάρτητος δείκτης αντιγεγονοτικότητας</p>

Σχήμα 1: Γραμματικοποίηση του EIXA NA

Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας γραμματικοποίησης είναι ο ανεξάρτητος δείκτης αντιγεγονοτικότητας *ειṣ'να*, που αποτελείται από το άκλιτο 3 ενικό του EIXA *είσι*, ο οποίος υπέστη περαιτέρω φωνολογική μείωση κατά την πορεία της γραμματικοποίησης (*είσι* > *ειṣ*) και το *να*.

Η εξέλιξη αυτή δεν συνιστά πρωτοτυπία της διαλέκτου της Σίλλης. Παρόμοιες περιπτώσεις όπου το *EIXA NA* γραμματικοποιήθηκε περαιτέρω σε έναν ανεξάρτητο δείκτη αντιγεγονοτικότητας μαρτυρούνται στην Κύπρο και τα Δωδεκάνησα.⁷ Και στις δύο διαλέκτους ο δείκτης αυτός συνδυάστηκε με ρηματικό τύπο που δήλωνε τον Παρατατικό, δηλαδή με έναν χρόνο που γενικά στη Ελληνική χρησιμοποιείται για τη δήλωση αντιγεγονοτικότητας, π.χ. KNE *θα έτρεχα*:

- (9) α. *Δωδεκάνησα*
Αν είεν ν' άρκετον ο Κ.
'αν είχε έρθει ο Κ.' (Μενάρδος 1925: 45)
- β. *Κύπρος*
έχεν να'μουν
'θα ήμουν' (Μηνάς 1970: 19)

⁶ Για την εξέλιξη των δομών με το *EIXA+απαρέμφοτο* σε *EIXA+(να+υποτακτική)* στη διαχρονία της Ελληνικής βλ. Markopoulos (2009).

⁷ Βλ. Τσολακίδης (2011: 221-223) για την εξέλιξη των συγκεκριμένων δομών και για τη σχετική θεωρητική τεκμηρίωση.

Στη Σίλλη το *είς να* συνδυάστηκε με τον Υπερσυντέλικο (που όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 2 συνδέεται στενά με τον σχηματισμό αντιγεγονοτικών δομών) και μάλιστα με εκείνη την εκδοχή του που είναι γενικά αποδεκτό ότι προέκυψε από τον αντίστοιχο τουρκικό σχηματισμό:

- (10) Να μου τα ρόκεις, είς να τα πήρα ήτου
 ‘Αν μου τα έδινες, θα τα έπαιρνα’

(Κωστάκης 1968: 110)

Στο (10) βλέπουμε ότι το *είς να* συνδυάζεται με τον Υπερσυντέλικο *πήρα ήτου* που το α’ συστατικό του είναι ο Αόριστος *πήρα*, ενώ το β’ συστατικό είναι άκλιτο και προέρχεται από το 3 ενικό του Παρατατικού του EIMAI. Η παρουσία μιας δομής που έχει τη μορφή *Αόριστος+(άκλιτο) 3 ενικό Παρατατικού του EIMAI*, αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό και των τριών υπό εξέταση διαλέκτων. Η εμφάνιση της δομής αυτής είναι γενικά αποδεκτό ότι οφείλεται σε επίδραση της Τουρκικής (Dawkins 1916: 60-61, 147· Ανδριώτης 1960: 65· Παπαδόπουλος 1956: 181-182· Janse 2009: 42-43· Κεσίσογλου 1951: 38· Οικονομίδης 1958: 286), με την έννοια ότι σχηματίστηκε με βάση τον αντίστοιχο τουρκικό συνδυασμό του Αορίστου με το 3 ενικό του Αορίστου του EIMAI:

- (11) α. Τουρκική
 gel-di-m- idi
 έρχομαι.ΠΑΡΕ-1ΕΝ είμαι.ΠΑΡΕ-3ΕΝ
- β. Μικρασιατικές Διάλεκτοι
- (i) Καπαδοκία
 ήρτα τον ‘είχα έρθει’
 έρχομαι.ΑΟΡ-1ΕΝ είμαι.ΠΡΤ.ΑΚΛ-3ΕΝ
- (ii) Σίλλη
 ήρτα ήτου ‘είχα έρθει’
 έρχομαι.ΑΟΡ-1ΕΝ είμαι.ΠΡΤ.ΑΚΛ-3ΕΝ
- (iii) Πόντος
 ήρθα ήτον ‘είχα έρθει’
 έρχομαι.ΑΟΡ-1ΕΝ είμαι. ΠΡΤ.ΑΚΛ-3ΕΝ

Στη συγκεκριμένη περίπτωση αυτό που λαμβάνει χώρα είναι ο δανεισμός του δομικού σχήματος (pattern replication, βλ. Matras & Sakel 2007) *Ρήμα.Παρελθοντικό.1Ενικό+EIMAI.Παρελθοντικό.3Ενικό* από την Τουρκική για το σχηματισμό του Υπερσυντέλικου, ο οποίος πραγματώνεται με ελληνογενές γλωσσικό υλικό.

Οι περιγραφές για τη συγκεκριμένη δομή δεν είναι εντελώς ίδιες και στις τρεις διαλέκτους. Για τη Καπαδοκία και τη Σίλλη δεν υπάρχει διχογνωμία ως προς το αν η δομή *Αόριστος+(άκλιτο) 3 ενικό Παρατατικού του EIMAI* λειτουργεί ως Υπερσυντέλικος.⁸ Ενδεικτικά είναι τα παραδείγματα που ακολουθούν:

- (12) Καπαδοκία
 Κι βασιλέγας τότε γιορώνασιν τανι [...] Σκότωσιν ντου, κι γέννην μαυτό τ βασιλέγας
 ‘Κι ο βασιλιάς είχε τότε γεράσει [...] Τον σκότωσε και έγινε ο ίδιος βασιλιάς’

- (13) Σίλλη
έκλεπιζ μι τα ητου;
 ‘το είχες κλέψει,’

Μάλιστα, ο Dawkins (1916: 61) αναφέρει ρητά ότι το (13) είναι ισοδύναμο με το (6α) το οποίο επαναλαμβάνεται εδώ για λόγους ευκολίας:

⁸ Βλ. Dawkins (1916: 61, 408) και Κεσίσογλου (1951: 38).

- (6) α. είεις τα μι κλεψημένα;
‘το είχες κλέψει;’

Στην Καππαδοκία, η παραπάνω δομή σε συνδυασμό με το *να*, που λειτουργεί όπως το *θα* στην ΚΝΕ, χρησιμοποιείται και με τροπική λειτουργία, ακολουθώντας και τη γενικότερη διαγλωσσική τάση για τον συνδυασμό δεικτών Μέλλοντα με παρελθοντικούς χρόνους για την πραγμάτωση τροπικής λειτουργίας (Dahl 1997: 100, 101):

- (14) *Καππαδοκία*
να το έφαγαμ τον
‘θα το τρώγαμε’

(Dawkins 1916: 147, 366)

Όπως αναφέρθηκε ήδη, στη Σίλλη ο τουρκικής προέλευσης Υπερσυντέλικος συνδυάζεται με τον δείκτη *ειδ να* με λειτουργία παρόμοια με αυτήν της Καππαδοκικής:

- (15) *Σίλλη*
να μου τα ρώκεις, ειδ να τα πήρα ήτου
«Αν μου τα έδινες, θα τα έπαιρνα»

(Κωστάκης 1968: 110)

Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι και στην Τουρκική ένας τρόπος έκφρασης της αντιγεγονοτικότητας είναι με τη χρήση του Υπερσυντέλικου (βλ. και Göksel & Kerslake 2005: 79· Korkmaz 2005· Dinar 2015). Π.χ.:

- (16) *Diğer yol-dan git-sey-di-k, şimdi-ye*
Από άλλο δρόμο πηγαίνω.ΥΠΟΘ-ΠΑΡΕΒΟΗΘ-1ΠΛ μέχρι τώρα
şoktan var-di-ydi-k
ήδη φτάνω.ΠΑΡΕ-ΠΑΡΕΒΟΗΘ-1ΠΛ
‘Αν είχαμε πάρει τον άλλο δρόμο, θα είχαμε φτάσει μέχρι τώρα’

Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι στη Σίλλη και την Καππαδοκία η συμμετοχή του Υπερσυντέλικου σε αντιγεγονοτικές δομές είναι οπωσδήποτε αποτέλεσμα τουρκικής επίδρασης, δεδομένου ότι, όπως ήδη αναφέρθηκε, δεν είναι σπάνιο σε διαγλωσσικό επίπεδο να υπάρχει στενή σχέση μεταξύ Υπερσυντέλικου και αντιγεγονοτικότητας. Με άλλα λόγια, θα μπορούσε κάλλιστα τόσο στη Σίλλη όσο και στην Καππαδοκία ο τουρκικής προέλευσης Υπερσυντέλικος να χρησιμοποιηθεί και κατά τον σχηματισμό αντιγεγονοτικών δομών, όπως χρησιμοποιείται και ο νεοελληνικός Υπερσυντέλικος με το ΕΙΧΑ σε αντιγεγονοτικές δομές ή όπως παρομοίως συμβαίνει σε διάφορες άλλες γλώσσες του κόσμου (Dahl 1985: 146). Ενδεικτικό για την ΚΝΕ είναι το παράδειγμα που ακολουθεί:

- (17) *Αν είχαμε πάρει τον άλλο δρόμο, θα είχαμε φτάσει μέχρι τώρα.*

Άλλωστε, διαθέτουμε μαρτυρίες, τουλάχιστον από την Καππαδοκία, ότι η δομή με τον Υπερσυντέλικο εμφανίζεται όχι μόνο σε κύριες προτάσεις, αλλά και σε υποθετικές προτάσεις:

- (18) α. να φέριστε ητον, μπασκά *türlü* να έν τον
‘αν το είχαμε φέρει, θα ήταν διαφορετικά’

(Κεσίσογλου 1951: 60)

- β. αν δε έπκιαμ νύφ τουν, δεύκα να σε δώκω ητουν σ έτο το παλικάρι
 ‘αν δε σε είχαμε κάνει νύφη, θα σε είχα δώσει σε εκείνο το παλικάρι’
 (Janse 2009: 44-45)

Συνολικά, φαίνεται ότι η δομή που αντιστοιχεί νεοελληνικό *ΘΑ+Υπερσυντέλικος* εμφανίζεται τόσο σε υποθέσεις όσο και σε αποδόσεις υποθετικών λόγων. Η αντίστοιχη ελληνικής προέλευσης αντιγεγονοτική δομή με το ΕΧΩ, όπως αναφέραμε παραπάνω, πέρασε από τις αποδόσεις υποθετικών λόγων σε υποθέσεις, πριν στη συνέχεια εξελιχθεί σε Υπερσυντέλικο (βλ. Markopoulos 2009: 157).

Για την περίπτωση της Ποντιακής έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις από τους ερευνητές σχετικά με το κατά πόσο η δομή *Αόριστος+(άκλιτο) 3 ενικό Παρατατικού του ΕΙΜΑΙ* είναι Υπερσυντέλικος. Σύμφωνα με τον Τομπαΐδη (1988: 53), η συγκεκριμένη δομή έχει μόνο αντιγεγονοτική λειτουργία, με την έννοια ότι δηλώνει πράξη που παρά λίγο θα συνέβαινε. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα που ακολουθεί:

- (19) εσκοτώθεν ετον
 ‘είχε σχεδόν σκοτωθεί’

Ο Τομπαΐδης, που δεν παρέχει παραδείγματα χρήσης, για τη μη επίδοση της συγκεκριμένης δομής ως Υπερσυντέλικου στην Ποντιακή, επικαλείται εσφαλμένα τον Παπαδόπουλο (1955) για την έλλειψη αναφοράς της, αγνοώντας (!) ότι στον Παπαδόπουλο (1956: 181-182) γίνεται σαφής αναφορά στην ύπαρξη της συγκεκριμένης δομής στην Ποντιακή. Επίσης, προσπαθεί να υποστηρίξει την άποψή του, επισημαίνοντας ότι ο Οικονομίδης (1958: 286), που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη δομή ως *Υπερσυντέλικο*, βασικά την περιγράφει ως κάτι που δηλώνει «το προ μικρού γενόμενον και ήδη τετελεσμένον, ότε επακολούθησε πράξις προς αναχαίτισιν». Ο τελευταίος, όμως, εκτός από απλά παραδείγματα όπως αυτό στο (20):

- (20) επήεν έτον
 ‘είχε πάει’

Δίνει και παραδείγματα όπως τα ακόλουθα:

- (21) α. εσκοτώθεν έτονε όνταν επρόφτασα εγώ
 ‘λίγο μετά που είχα σκοτωθεί, έφτασα εγώ’
 β. έρουζα έτον σο ποταμόν κι έρθες κι εσύ να κρατείς με
 ‘λίγο μετά που είχα πέσει στον ποταμό, ήρθες κι εσύ να με πιάσεις’

Μελετώντας προσεκτικά παραδείγματα όπως αυτά στο (21), γίνεται σαφές ότι πρόκειται για τύπο Υπερσυντέλικου (εσκοτώθεν έτονε (21α), έρουζα έτον (21β)), δεδομένου ότι, ακόμα κι αν γίνεται προσπάθεια αποτροπής αυτού που δηλώνεται με την υπό εξέταση δομή, η δομή δηλώνει κάτι που συντελέστηκε πριν από κάτι άλλο στο παρελθόν. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του (21β) η πτώση στον ποταμό, που δηλώνεται με το έρουζα έτον, έχει συντελεστεί πριν την άφιξη εκείνου που ήρθε για να πιάσει αυτόν που έπεσε. Η ορθότητα της περιγραφής του Οικονομίδα (1958) επιβεβαιώνεται και από πιο πρόσφατα παραδείγματα του Drettas (1997: 334-335):⁹

- (22) την Παναετίαν το μικρόν το κορίτσι μ εγέννεσα έτον ατότες έρθεν η Ρωσία σα μέρε μου
 ‘λίγο μετά που είχα γεννήσει την Παναετίνα, τη μικρή μου κόρη, ήρθαν οι Ρώσοι στα μέρη μας’

⁹ Βλ. και Αθανασιάδης (1977: 81).

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η συγκεκριμένη δομή στην Ποντιακή δηλώνει το συντελεσμένο προτερόχρονο στο παρελθόν, έστω και με τον περιορισμό ότι αυτό το προτερόχρονο πρέπει να βρίσκεται σε πολύ κοντινή χρονική απόσταση ή, όπως γράφει ο Drettas, να είναι σχεδόν ταυτόχρονο με το υστερόχρονο παρελθοντικό συμβάν με το οποίο συσχετίζεται. Αυτό το *πολύ κοντινό* για το οποίο κάνει λόγο ο Drettas είναι πιθανότατα «το προ μικρού γενόμενον και ήδη τετελεσμένον» του Οικονομίδη. Επιπλέον, ο Drettas αναφέρει ότι η συγκεκριμένη δομή εμφανίζεται σε διαλόγους, δηλαδή αποτελεί μια δομή που απαντά περισσότερο σε συνθήκες καθημερινής ομιλίας και αυτό ίσως δικαιολογεί και τη σπανιότητα της εμφάνισής της σε κείμενα, με αποτέλεσμα να μην την αναφέρει ο Παπαδόπουλος (1955). Μελετώντας τα δεδομένα αλλά και τις διαφορετικές απόψεις που έχουν διατυπωθεί, διαφαίνεται ότι και στην περίπτωση της Ποντιακής, η συγκεκριμένη δομή ισοδυναμεί με παρελθοντικό συντελεσμένο χρόνο, όπως συνήθως γίνονται αντιληπτοί διαγλωσσικά οι Υπερσυντέλικοι.

Όσον αφορά την ανασκοπική λειτουργία του Υπερσυντέλικου, αυτή φαίνεται να ισχύει τόσο σε παραδείγματα όπως το (22) όσο και στο (23) του Ανδριώτη (1960: 198) από τα Καπαδοκικά:

- (23) Γ'αρκαντάσι τ, τον επαρέμεν, σ ετό μόνο τον το ρώτσαν, 'Εκείνο πέχανεν', είπεν ντον. Ένα μέρα ασκούται, ακούϊ και το είπεμ μπέχανεν τ' αρκαντάσι τ ήρτεν
'Ο φίλος του, όταν γύρισε, όταν ρώτησαν γι'αυτόν, 'εκείνος πέθανε' είχε πει. Μια μέρα σηκώνεται κι ακούει ότι ο φίλος του για τον οποίο είπε πως πέθανε, ήρθε'

Το παραπάνω παράδειγμα αποτελεί τμήμα ενός παραμυθιού, όπου έχει ήδη αναφερθεί ότι κάποιος εγκατέλειψε τον φίλο του να πεθάνει. Τελικά ο φίλος επέζησε και γύρισε στο χωριό. Το ψέμα που είπε ο «προδότης» φίλος όταν γύρισε στο χωριό περιγράφεται με τον Υπερσυντέλικό *είπεν ντον*, με τον οποίο γίνεται αναφορά σε κάτι παρελθοντικό που βρίσκεται σε σημαντική τρέχουσα συνάφεια με τα όσα συμβαίνουν όταν επιστρέφει ο δήθεν νεκρός φίλος. Αντίθετα, αμέσως παρακάτω χρησιμοποιείται το αοριστικό *είπεμ*, με το οποίο γίνεται απλή αναφορά στο ίδιο παρελθοντικό συμβάν το οποίο ήδη αναδείχθηκε με τη χρήση του Υπερσυντέλικου.

Ακόμα και ο περιορισμός σχετικά με τη μικρή χρονική απόσταση μεταξύ του προτερόχρονου και του υστερόχρονου δεν φαίνεται να αποτελεί πρόβλημα, επειδή, αν και διαγλωσσικά ισχύει ότι συχνά ο Υπερσυντέλικος αναφέρεται στο μακρινό παρελθόν, αυτό δεν αποτελεί τον κανόνα, αλλά απλώς ένα πολύ συχνό χαρακτηριστικό. Σε κάποιες περιπτώσεις, σύμφωνα και με τον Dahl (1985: 145-146), μπορεί να αναφέρεται και σε ένα κοντινό (προ)παρελθόν.

4. Παρατατικός + (άκλιτο) 3 ενικό Παρατατικού του EIMAI

Εξαιρετικό ενδιαφέρον στη μελέτη των συντελικών περιφραστικών δομών εμφανίζει και η δομή *Παρατατικός+(άκλιτο) 3 ενικό Παρατατικού του EIMAI* την οποία ο Drettas (1997: 336-337) εξετάζει ως δομή όμοια με τον ποντιακό Υπερσυντέλικό :

- (24) έτρωεν έτον όντον ένοιξεν η πόρτα κι εσέβαν απές τα παιδιά
'ήταν την ώρα που έτρωγε, όταν άνοιξε η πόρτα και μπήκαν τα παιδιά'

Κρίσιμα, παρόμοια δομή εμφανίζεται και στην Καπαδοκική και περιγράφεται από τον Κεσίσογλου (1951: 38-39) ως εναρκτική:

- (25) πενίσκαν τον άλε
'είχαν αρχίσει να πηγαίνουν'

Και στις δύο περιπτώσεις θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι το αντίστοιχο τουρκικό πρότυπο ήταν ο Παρατατικός της Τουρκικής, και μάλιστα ίσως μία μορφή του που και πάλι μαρτυρείται τουλάχιστον σε ερωτηματικές προτάσεις στις διαλέκτους της Ανατολίας.¹⁰ Για παράδειγμα:

(26)	gel-iyō-ñ έρχομαι.ΕΞΕΛ-2ΕΝ 'έρχόσουν;'	mu-ydu ΕΡ-ΠΑΡΕ-3ΕΝ
------	--	-----------------------

Φαίνεται ότι τόσο στην Ποντιακή όσο και στην Καππαδοκική σχηματίστηκε εξαιτίας της γλωσσικής επαφής με την Τουρκική ένας τύπος που στην περίπτωση της Καππαδοκικής περιγράφεται ως σχηματισμός με εναρκτική λειτουργία, δηλαδή ως σχηματισμός που δηλώνει ότι κάτι είχε αρχίσει να γίνεται στο παρελθόν πριν από κάτι άλλο, και ίσως με αυτή την έννοια θα μπορούσαμε να τον ονομάσουμε 'εναρκτικό Υπερσυντέλικο', δηλαδή χρόνο που δηλώνει ότι η έναρξη κάποιας πράξης έχει συντελεστεί πριν από κάποια άλλη πράξη. Προς την ερμηνεία αυτή μας οδηγεί και η περιγραφή του Drettas (1997) που συνεξετάζει τον τουρκικής προέλευσης Υπερσυντέλικο με τον συγκεκριμένο σχηματισμό υπό τον τίτλο 'V aoriste (ou imparfait)+'etop/', δίνοντας και την πληροφορία ότι και στις δύο δομές ισχύει το εν μέρει ταυτόχρονο του προτερόχρονου και του υστερόχρονου συμβάντος. Μάλιστα, αναφέρει και για τις δύο δομές ότι με το *έτον* υπογραμμίζεται η ύπαρξη στο παρελθόν ενός γεγονότος σε σχέση με εκείνο που παρουσιάζεται ως υστερόχρονο. Ουσιαστικά, το *έτον* φαίνεται ότι τόσο στην Ποντιακή όσο και στην Καππαδοκική εξελίχθηκε σε έναν δείκτη του προτερόχρονου που θα μπορούσε να είναι είτε συντελεσμένο είτε όχι.

Από τα παραπάνω, φαίνεται ότι η Ποντιακή και η Καππαδοκική στην περίπτωση της μη συνοπτικής δομής δεν υιοθέτησαν πλήρως το τουρκικό πρότυπο: στην περίπτωση της δομής *Παρατατικός+(άκλιτο) 3 ενικό Παρατατικού του ΕΙΜΑΙ* το άκλιτο στοιχείο δεν συνδυάζεται με έναν ενεστωτικό τύπο, ο οποίος θα αντιστοιχούσε με το πρώτο συστατικό της τουρκικής δομής, δηλαδή με τον τουρκικό χρόνο διαρκείας, αλλά με Παρατατικό. Αυτό μπορεί να οφείλεται (α) στο γεγονός ότι η λειτουργία της αντίστοιχης δομής στην Τουρκική ως Παρατατικού, οδήγησε και στην περίπτωση των διαλέκτων που εξετάζουμε, στον συνδυασμό του Παρατατικού με το άκλιτο ΕΙΜΑΙ, και (β) στο γεγονός ότι στο νεοελληνικό ρηματικό σύστημα η συμμετρία ως προς τη δήλωση της ρηματικής όψης [+/- συνοπτικό] στο παρελθόν εκφράζεται με το ζεύγος Αόριστος-Παρατατικός. Βλέπουμε ότι το ίδιο ζεύγος επιλέχθηκε και στην περίπτωση των δύο διαλέκτων κατά τον σχηματισμό των εν μέρει δανεισμένων από την Τουρκική δομών.

Θα μπορούσαμε, έτσι, να θεωρήσουμε ότι η δομή *Παρατατικός+(άκλιτο) 3 ενικό Παρατατικού του ΕΙΜΑΙ* είναι δυνατόν να εκληφθεί ως ένας 'εναρκτικός Υπερσυντέλικος' που σχηματίστηκε (α) με την επίδραση μιας τουρκικής δομής όπου χρησιμοποιούταν ένας μη συνοπτικός τύπος, και (β) αναλογικά προς τον Υπερσυντέλικο στον οποίο αναφερθήκαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Και στις δύο ρηματικές δομές το β' συστατικό είναι το (άκλιτο) 3 ενικό Παρατατικού του ΕΙΜΑΙ, αλλά στον 'εναρκτικό Υπερσυντέλικο' το α' συστατικό είναι ο μη συνοπτικός παρελθοντικός χρόνος, ενώ στον Υπερσυντέλικο ο συνοπτικός παρελθοντικός χρόνος. Έτσι, στην περίπτωση της δομής *Παρατατικός+(άκλιτο) 3 ενικό Παρατατικού του ΕΙΜΑΙ* θεωρούμε ότι έχουμε προσαρμογή ενός τουρκικού στοιχείου στα βασικά χαρακτηριστικά του ρηματικού συστήματος της Ελληνικής. Εφόσον ισχύει κάτι τέτοιο, δηλαδή εφόσον το κοινό χαρακτηριστικό και των δύο δομών είναι το προτερόχρονο, τότε θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε, μέσα από τη διαδικασία που περιγράψαμε παραπάνω, ότι το ρηματικό σύστημα, των δύο διαλέκτων απέκτησε μεγαλύτερη συμμετρία όσον αφορά τη δήλωση της ρηματικής όψης και του χρόνου, με την έννοια ότι απέκτησε δομές με τις οποίες το προτερόχρονο στο παρελθόν μπορούσε να δηλωθεί και ως [+/- συνοπτικό]. Κατά συνέπεια, και τα δυο συστήματα προσαρμόσαν το δανεισμένο δομικό σχήμα στις ανάγκες του δικού τους συστήματος για τη συμμετρική πραγμάτωση της όψης και του χρόνου.

¹⁰ Metin Bağcıoğlu (προσωπική επικοινωνία).

5. Συμπεράσματα

Στη συγκεκριμένη εργασία εστίασαμε στη μελέτη της μορφής και της λειτουργίας των συντελικών και αντιγεγονοτικών δομών στις διαλέκτους της Σίλλης, της Καπαδοκίας και του Πόντου. Αναφορικά με τον Παρακείμενο β' καταλήξαμε στο ότι οι δομές με το *EXΩ/EIMAI+μετοχή* αποτελούν συντελικές περιφραστικές δομές και όχι απλές ρηματικές φράσεις. Όσον αφορά τον τουρκικής προέλευσης Υπερσυντέλικο, είδαμε ότι αξιοποιήθηκε και κατά τον σχηματισμό αντιγεγονοτικών δομών, έτσι όπως γενικότερα στη διαχρονία της Ελληνικής οι περιφραστικοί Υπερσυντέλικοι ανάγονται σε αντιγεγονοτικές δομές. Από αυτή την άποψη, οι αντιγεγονοτικές δομές στις οποίες εμφανίζεται και ο τουρκικής προέλευσης Υπερσυντέλικος, δεν είναι απαραίτητο να αναχθούν σε κάποιο τουρκικό πρότυπο, αν και δεν θα μπορούσε να αποκλειστεί μια τέτοια επίδραση στα πλαίσια της τόσο στενής γλωσσικής επαφής μεταξύ της Τουρκικής και των υπό εξέταση διαλέκτων. Δυστυχώς, δεν υπάρχουν πηγές από προηγούμενες ιστορικές φάσεις των συγκεκριμένων διαλέκτων οι οποίες θα μπορούσαν να προσφέρουν μαρτυρίες συνηγορώντας υπέρ είτε της μίας είτε της άλλης αποκλειστικά ερμηνείας. Σε αυτή την περίπτωση, και με βάση τα δεδομένα μας, υποστηρίζουμε ότι η ανάδυση των αντιγεγονοτικών δομών θα πρέπει να θεωρηθεί αποτέλεσμα της συνδυασμένης επίδρασης τόσο ενδογλωσσικών, όσο και εξωγλωσσικών παραγόντων στο πνεύμα και των τελευταίων εξελίξεων στον χώρο της γλωσσικής επαφής, σύμφωνα με τις οποίες οι πληρέστερες ερμηνείες φαινομένων γλωσσικής αλλαγής αποτελούν προϊόν συνδυασμένης διερεύνησης τόσο ενδογλωσσικών μηχανισμών όσο και εξωγλωσσικών παραμέτρων (βλ. Heine & Kuteva 2006, 2010· Matras 2010· Thomason 2010· Azucena 2013).

Τέλος, η εμφάνιση αυτού του Υπερσυντέλικου, σε συνδυασμό με την εμφάνιση πάλι κατ' επίδραση (και) της Τουρκικής, μιας δομής όπου το (άκλιτο) 3 ενικό του Παρατατικού του ΕΙΜΑΙ συνδυάζεται με Παρατατικό, αύξησε τη συμμετρία του ρηματικού συστήματος της Ποντιακής και της Καπαδοκικής αναφορικά με τη δήλωση του προτερόχρονου στο παρελθόν, καθώς και στις δύο διαλέκτους αυτό μπορεί να δηλωθεί τόσο ως συντελεσμένο όσο και ως ασυντέλεστο, ανάλογα με το αν ο Αόριστος ή ο Παρατατικός συνδυάζονται με τον δείκτη του προτερόχρονου, το (άκλιτο) 3 ενικό του Παρατατικού του ΕΙΜΑΙ.

Ευχαριστίες

Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο-ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ)-Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: ΘΑΛΗΣ. Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

Οι συγγραφείς επιθυμούν να ευχαριστήσουν το κοινό του 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Νεοελληνικών Διαλέκτων και Γλωσσολογικής Θεωρίας (Πάτρα, 25-28 Σεπτεμβρίου 2014) για τα σχόλια και τις παρατηρήσεις τους. Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα θέλαμε να αποδώσουμε και στον Metin Bağcıoğlu για τις πολύτιμες πληροφορίες και τα παραδείγματα που μας παρείχε σχετικά με τη μορφή και τη χρήση των διαφόρων δομών της Τουρκικής για τις οποίες γίνεται λόγος στην παρούσα εργασία.

Βιβλιογραφία

- Αθανασιάδης, Σ. (1977) *Το συντακτικό της ποντιακής διαλέκτου*. Θεσσαλονίκη: Σωματείο «Παναγία Σουμελά».
- Αλεξίου, Σ. (εκδ.) (1985) *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης και το άσμα του Αρμούρη* (κριτική έκδοση). Αθήνα: Ερμής.
- Ανδριώτης, Ν. (1960) *Το γλωσσικό ιδίωμα της Αζού*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Ερευνών.

- Azucena, P. A. (2013) Contact-induced change and internal evolution: Spanish in contact with Amerindian languages. Στο: I. Leglise & C. Chamoreau (επιμ.), *The interplay of variation and change in contact settings*. Amsterdam: Benjamins, 165-198.
- Βελούδης, Γ. (2010) *Από τη σημασιολογία της ελληνικής γλώσσας: όψεις της «επιστημικής τροπικότητας»*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Bybee, J., Perkins, R. & W. Pagliuca (1994) *The evolution of grammar*. Chicago: Chicago University Press.
- Dahl, Ö. (1985) *Tense and aspect systems*. Oxford: Blackwell.
- Dahl, Ö. (1997) The relation between past time reference and counterfactuality. Στο: A. Athanasiadou & R. Dirven (επιμ.), *On conditionals again*. Amsterdam: Benjamins, 97-114.
- Dahl, Ö. & V. Velupillai (2013) The Perfect. Στο: M. Dryer & M. Haspelmath (επιμ.), *The world atlas of language structures online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. [Διαθέσιμο στο: <http://wals.info/chapter/68>]
- Dawkins, R. (1916) *Modern Greek in Asia Minor*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dinar, T. (2015) Anadolu ağızlarında, görülen geçmiş zaman ve dilek-şart kipi 3. tekil şahıs çekimlerinde görülen /n/ sesi ve kullanıldığı bölgeler. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 53: 155-199.
- Drettas, G. (1997) *Aspects pontiques*. Paris: Association de Recherches Pluridisciplinaires.
- Göksel, A. & C. Kerslake (2005) *Turkish: a comprehensive grammar*. London: Routledge.
- Hedin, E. (1987) *On the use of Perfect and the Pluperfect in Modern Greek*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Heine, B. & T. Kuteva (2006) *The changing languages of Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Heine, B. & T. Kuteva (2010) Contact and grammaticalization. Στο: R. Hickey (επιμ.), *Handbook of language contact*. Chichester: Blackwell, 86-105.
- Inoue, K. (1979) An analysis of English Present Perfect. *Linguistics* 17: 561-589.
- Janse, M. (2009) Greek-Turkish language contacts in Asia Minor. *Etudes Helléniques* 17: 37-54.
- Κεσίσογλου, Ι. (1951) *Το γλωσσικό ιδίωμα του Ουλαγάτς*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.
- Korkmaz, Z. (2005) -sa/-se dilek-şart kipi eklerinde bir yapı birliği var mıdır? Στο: Z. Korkmaz (επιμ.), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar, cilt 1*. Ankara: TDK Yayınları, 160-167.
- Κωστάκης, Θ. (1968) *Το γλωσσικό ιδίωμα της Σίλλης*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.
- Mackridge, P. (1999) Η ελληνοφωνία στην περιοχή του Όφη. Στο: Α.-Φ. Χριστίδης (επιμ.), *Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 25-30.
- Markopoulos, T. (2009) *The Future in Greek: from Ancient to Medieval*. Oxford: Oxford University Press.
- Matras, Y. (2010) Contact, convergence and typology. Στο: R. Hickey (επιμ.), *Handbook of language contact*. Chichester: Blackwell, 66-85.
- Matras, Y. & J. Sakel (2007) Investigating the mechanisms of pattern replication in language convergence. *Studies in Language*, 31: 829-865.
- Melissaropoulou, D., Themistocleous, C., Tsiplakou, S. & S. Tsolakidis (2013) The Present Perfect in Cypriot Greek revisited. Στο: F. Gregersen, J. Parrott & P. Quist P. (επιμ.), *Language variation-European Perspectives IV*. Amsterdam: Benjamins, 159-172.
- Μενάρδος, Σ. (1925) Κυπριακή γραμματική. *Αθηνά*, 37: 35-79.
- Μηνάς, Κ. (1970) *Τα ιδιώματα της Καρπάθου*. Διδακτορική Διατριβή Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Mirambel, A. (1964) Systèmes verbaux en grec moderne. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 59: 40-76.
- Μόζερ, Α. (2009) *Άποψη και χρόνος στην ιστορία στην ιστορία της Ελληνικής*. Αθήνα: Παρουσία.
- Moser, A. (1988) *The history of Perfect periphrases in Greek*. Ph.D. thesis. Cambridge: University of Cambridge.
- Μπαζούκης, Θ. (2003) *Για την πορεία της γραμματικοποίησης της περίφρασης του νεοελληνικού Παρακειμένου Α'*. Μεταπτυχιακή διατριβή. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Οικονομίδης, Δ. (1958) *Γραμματική της ελληνικής διαλέκτου του Πόντου*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Παπαδόπουλος, Α. (1955) *Ιστορική γραμματική της ποντικής διαλέκτου*. Αθήνα: Επιτροπή Ποντιακών Μελετών.
- Παπαδόπουλος, Α. (1956) Αντιλεγόμενα περί της φράσεως «τρώει και στέκ'». *Αρχίον Πόντου* 21: 178-182.

- Poplack, S. & S. Levey (2009) Contact-induced grammatical change. Στο: P. Auer & J. E. Schmidt (επιμ.), *Language and space-An international handbook of linguistic variation: Volume 1-Theories and methods*. Berlin: Mouton de Gruyter, 391-419.
- Ράλλη, Α., Μελισσαροπούλου, Δ. & Σ. Τσολακίδης (2007) Ο παρακείμενος στη Νέα Ελληνική και στις διαλέκτους. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 27: 361-372.
- Thomason, S. G. (2010) Contact explanations in linguistics. Στο: R. Hickey (επιμ.), *Handbook of language contact*. Chichester: Blackwell, 31-47.
- Τομπαΐδης, Δ. (1988) *Η ποντιακή διάλεκτος*. Αθήνα: Επιτροπή Ποντιακών Μελετών.
- Τσολακίδης, Σ. (2011) Γραμματικοποιημένες δομές δυνητικής τροπικότητας στις νεοελληνικές διαλέκτους. Στο: M. Janse, B. Joseph, Π. Παύλου, Α. Ράλλη & Σ. Αρμωστή (επιμ.), *Μελέτες για τις νεοελληνικές διαλέκτους και τη γλωσσολογική θεωρία*. Λευκωσία: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, 215-226.
- Vitelli, G. et al. (επιμ.) (1918) *Papyri greci et latini* (vol. V). Firenze: Società Italiana per Ricerca dei Papyri Greci et Latini in Egitto.
- Χατζιδάκις, Γ. (1905) *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* (τ. 1). Αθήνα: Σακελλάριος.
- Ψάλτης, Σ. (1918) Περί των υποθετικών λόγων εν τη μέση και νεωτέρα Ελληνική. *Λεξικογραφικόν Αρχείον της Μέσης και Νέας Ελληνικής* 5: 40-57.
- Ψάλτου-Joycey, Α. (2012) Οι συντελικοί χρόνοι της Νέας Ελληνικής. Στο: Μ. Τζεβελέκου, Α. Τσαγγαλίδης & Α. Ψάλτου-Joycey (επιμ.), *Το χρονικό σύστημα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Πατάκης, 11-64.